

ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ АСПЕКТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

*Бабайлов В.К., канд. економ. наук, доцент,
Шершенюк О.М. канд. економ. наук, доцент
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

Постановка проблеми. Поняття «Соціальна відповідальність» вперше введено ще Аристотелем. Саме Аристотелем сформульована концепція свободи волі, яка не спростована й до сьогодні і знаходить використання у теорії і практиці організації відповідальності. У неї визначений зв'язок відповідальності і свободи волі. Однак й досі існує різне трактування багатьох аспектів соціальної відповідальності. Як свідчить огляд літературних джерел, їх автори концентрують увагу в основному на визначенні неосновних, другорядних аспектів соціальної відповідальності. Розповсюджені й помилки у розумінні відповідальності: відповідальність зводять навіть лише до рис характеру людини. Існує ігнорування таких важливих аспектів відповідальності, як її сутність, зміст, місце існування, характер зв'язку з правилами моралі і права. А це веде не тільки до проблем теоретичного, але й практичного характеру, й, перш за все, до головної проблеми – неадекватності засобів покарання характеру порушення встановлених у соціумі правил. Аналіз останніх досліджень і публікацій щодо соціальної відповідальності привели авторів статті до висновку, що ця проблема практики не може бути вирішена без поглиблення рівня знань важливіших аспектів соціальної відповідальності. Для цього необхідно вирішити такі складові цієї проблеми, яка стає виключно актуальною: різне трактування соціальної відповідальності; відсутність визначення змісту, сутності і місця відповідальності, а також її зв'язку з правом і мораллю, як джерел ключових правил усіх соціумів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Він свідчить про те, що у них дійсно присутні: різне трактування соціальної відповідальності; концентрація уваги на другорядних її аспектах; існують й банальні, елементарні помилки у її розумінні.

Для отримання найбільш ефективних результатів аналізу авторами була обрана невелика кількість, але найбільш репрезентативних літературних джерел, в яких, у свою чергу, проведено дослідження розуміння відповідальності багатьох авторів. Так, в [1] дійсно визначаються такі її аспекти, які належать до різних сфер діяльності: «Відповідальність – загально-соціологічна категорія... Відповідальність означає усвідомлення суті та значення діяльності, її наслідків для суспільства і соціального розвитку, вчинків особи з погляду інтересів суспільства або певної групи... Відповідальність як така – не юридичний термін, а соціологічний...».

У [1] відмічається визначення відповідальності й у сферах психології і філософії: «У психологічній літературі існує безліч підходів до визначення поняття «відповідальність» та до її основних характеристик. Це пов'язано з тим, що на сучасному етапі розвитку суспільства перед людиною ставляться нові вимоги до її суб'єктивних особистісних властивостей, таких як самостійність, ініціативність та відповідальність».

У філософії: «З аналізу поняття «відповідальність» ... зрозуміло, що спочатку це питання розглядалося у філософському контексті, враховуючи особливості епохи, розуміння відповідальності мало чітко виражений ідеологічний характер... Тут можна простежити сформований тогочасною ідеологією образ відповідальності». Але автор не розкриває, який же цей образ. Головне що тут теж нема визначення основних аспектів відповідальності.

Більш за те, автор не запобігає помилці при визначенні сенсу відповідальності: «Найбільш розповсюдженим у філософських дослідженнях є аналіз відповідальності як риси характеру, подібної до сміливості». Автори даної статті вважають, що звичайно риси характеру людини впливають на відповідальність, але самі вони не є відповідальністю.

Існує й таке помилкове уявлення соціальної відповідальності автором [1]: «Наприклад, С. Рубінштейн говорить, що відповідальність є втіленням істинного, найглибшого, принципового ставлення до життя».

Не запобігає автор висвітленню й таких уявлень несуттєвих аспектів відповідальності в [1]: «Можна визначати відповідальність як вірність самому собі, довіру моральному змісту власних почуттів та впевненість у своїй правоті...».

А далі відповідальність теж розуміється як риса характеру суб'єкту: «Також відповідальність як особистісна якість розглядається у дослідженнях І. Беха».

Для авторів статті особливо неприпустимим є приведений у [1] погляд на відповідальність К. Мудзибаєва, «... який визначав відповідальність як певну якість, що характеризує «соціальну типовість» особистості. Він виділяв такі найголовніші характеристики відповідальності як: точність, обов'язковість, пунктуальність, чесність, справедливість, готовність відповідати за наслідки власних дій, принциповість...». Але, якщо припустити, що це справді так, то виникає питання: Хіба може існувати відповідальність за такі позитивні риси характеру? Як можливо карати людину за це? На думку авторів даної статті, навпаки, якщо людина дотримується таких якостей, тобто не порушує правил соціуму, вона не тільки не залучається до відповідальності, а навпаки гідна подяки, а не покарання. Тут справа у тому, що деякі автори не запобігають розповсюдженій логічній (точніше, термінологічній) пасці – ототожнення двох виключно протилежних понять, понять-антиподів у певному сенсі: «соціальна відповідальність людини» і «соціально-відповідальна людина»: соціально-відповідальна людина – це людина, яка взагалі не порушує правила соціуму, й тому не може залучатися до відповідальності, вона взагалі не має відношення до відповідальності, крім одного – вона проти порушення будь-яких правил

соціуму. Порушує правила якраз «соціально-невідповідальна людина».

У [1] відмічається й таке розуміння відповідальності К. Роджерсом, якій «... визначає відповідальність як головну ознаку сформованої особистості. Самовизначення – сутнісна ознака природи людини, тому кожен відповідальний за те, чим він є».

Наприкінці у [1] стверджується: «Відповідальність є характеристикою будь-яких реальних людських відносин та стосується майже всіх аспектів людської діяльності. Це одна з найважливіших характеристик людини, яка є ознакою моральної зрілості у регулюванні суспільних відносин. Свій прояв відповідальність знаходить у характері особистості». Виникає однак питання: так відповідальність – це характеристика людини, або характеристика будь-яких реальних людських відносин? На думку авторів статті причина таких суперечливих суджень про відповідальність в тому, що автори ведуть розмову про відповідальність, сутність якої вони ухиляються визначати. Тому відповідальність визначається ними виключне рисами характеру людини.

Особливо важливого значення, на думку авторів статті, набуває дослідження характеру зв'язку відповідальності і свободи. У [2] відмічається такий зв'язок відповідальності зі свободою: «В різних дослідженнях та концепціях відповідальність розуміється як свобода вибору, волі та засобів існування або як дотримання моральних норм, як спосіб реалізації життєвої позиції або як спосіб самореалізації особистістю своєї сутності».

Автори статті вважають за необхідне висловити таке судження щодо приведеної цитати. Відповідальність не може бути ототожнена зі свободою волі: відповідальність настає тільки після реалізації свободи волі. Відповідальність і свобода волі – це два різних явища, хоча і тісно пов'язаних між собою.

Й ще одне зауваження щодо приведеної цитати, щодо розуміння відповідальності, як дотримання моральних норм. Якщо розуміти відповідальність як дотримання моральних норм, то встає питання: а чим же тоді є порушення моральних норм.

Ну, й неможливо взагалі уявити собі таке, що відповідальність (яка настає саме як наслідок порушення встановлених у соціуму норм) може трактуватись як спосіб реалізації життєвої позиції або як спосіб самореалізації особистістю своєї сутності.

У [3] також трактується зв'язок відповідальності і свободи: «В історії філософії ідея відповідальності знайшла свій розвиток у зв'язку з темами свободи (свободи волі, прийняття рішення, свободи дії), причинності і вини. Однак розуміння відповідальності залежить від розуміння свободи. На думку В. Канке, в етиці свободи заохочується свавілля індивіда, свобода без кордонів перетворюється на безвідповідальність. Відповідальність вище за свободу, вважає вчений».

На думку авторів статті свобода – це явище і поняття, яке не менш складне, ніж відповідальність. Свобода може по-різному проявлятися у різних ситуацій і у різних людей. Тому, неможливо говорити про свободу взагалі,

необхідно вести мову про конкретний вид свободи в залежності від контексту. У контексті відповідальності необхідно дотримуватися підходу, який використав ще Аристотель, коли він досліджував походження відповідальності. Аристотель при цьому використовує тільки один конкретний вид свободи – свободу волі.

Невирішені складові загальної проблеми. Це відсутність визначення сутності, змісту і місця відповідальності. Необхідним буде і встановлення зв'язку цих аспектів відповідальності з правом і мораллю, як джерел ключових правил усіх соціумів.

Формулювання мети статі. Метою статті й стало визначення цих складових проблеми. Для її досягнення були поставлені такі задачі: визначити сутність, зміст, місце відповідальності; встановити зв'язок цих аспектів відповідальності з правом і мораллю; узагальнити отримані результати.

Методики дослідження: огляд літературних джерел, історично-логічного Гегеля, 2С70, ВСО, індукція-дедукція, теорія методу Бабайлова.

Виклад основного матеріалу дослідження. При вирішенні задач з визначення відповідальності автори вважали, що вона, перш за все, відповідає на питання – відповідальність за що? Й найзагальнішою відповіддю на це питання може бути тільки така – за негативну дію, негативну діяльність, за її негативні наслідки; а конкретно – за порушення правил, встановлених у соціумі. За дотримання цих правил відповідальність не існує.

Й що можливо впевнено стверджувати, що вся практика людства свідчить про те, що будь-яка діяльність має такі основні дії: встановлення правил діяльності; мотивацію, стимулювання, заохочення для їх виконання; порушення правил діяльності; покарання за порушення правил діяльності; організацію відповідності, адекватності засобів покарання скоєному порушенню. При цьому, акцент в будь-якій діяльності, і у вищій освіті зокрема, робиться в основному на перших двох формах. Але практика менеджменту, бізнесу, підприємництва, економіки свідчить про значне розповсюдження і порушення правил діяльності, причому не тільки із-за незнання правил, а навпаки, усвідомлене, тому що це надає можливість отримати «легкі» прибутки. Тому, вільно чи невільно виникає реальна і гостра необхідність у покараннях за порушення правил діяльності, які вже трапились у соціумі. Ось ці два елементи (порушення правил і покарання за це) і встановлюють зміст відповідальності.

А вже з цього визначається й місце відповідальності – воно тільки там, де виникають два явища: порушення правил соціуму і покарання за це. Тобто, у дійсності відповідальність відповідає на два питання: за що? і як?

До речі, невиконання або неадекватність покарання скоєному порушенню є також особливою формою порушення правил – це порушення посадового обов'язку, який є однією з форм правил соціуму. Тому відповідальність – це не просто порушення правил і покарання за це, а покарання адекватне скоєному порушенню. А з цього вже слідує визначення найважливішого аспекту відповідальності – її сутності: «Сутність відповідальності – це організація адекватності засобів покарань характеру порушень правил соціуму».

Однак, засоби покарань зобов'язані встановлюватися теж згідно правил. Й такі особливі правила встановлюються правом (юриспруденцією), мораллю, етикою. Встановлення зв'язку головних аспектів відповідальності з правом, мораллю, етикою й було вирішено у четвертій задачі, де автори з задоволенням використовували інформацію з сімох літературних джерел [4-10].

Так, у [4, 5] встановлено, що «слово «етика» походить з давньогрецької мови. Етика вивчає та упорядковує закономірності й принципи моралі. В цьому основний зв'язок етики і моралі. Термін «мораль» (від латинського *moralis* – моральний; *mores* – звичай; *mos, moris* – характер, звичай) латинський заміник терміну «етика». Мораль є одним із способів нормативного регулювання поведінки людини.

З мораллю тісно пов'язане право. У даній статті інтерес представляють, перш за все, загальні принципи, правила, норми права. До загальних автор [6] відносить такі принципи: свободи; справедливості; рівності відповідальності перед законом; гуманізму; демократизму; законності та відповідальності за вину громадян і посадових осіб.

Крім загальних принципів права існують і галузеві принципи права, які притаманні конкретній галузі права. Вони серед іншого визначають специфіку певної галузі. Наприклад, принцип рівності сторін у майнових відносинах – у цивільному праві; принцип забезпечення свободи праці – у трудовому праві.

Міжгалузеві принципи права характерні декільком близьким галузям права. Наприклад, принципи гласності, змагальності сторін і незалежності судочинства – у кримінально-процесуальному та цивільно-процесуальному праві; принципи матеріальної відповідальності – у цивільному та трудовому праві.

Відмінність моралі і права встановлене у [7]: «Юридичний закон ґрунтується на владному примусі, а моральний закон звертається лише до совісті».

У [8] відображені думки видатного соціального філософа – Еммануїла Канта щодо зв'язку права і моралі зі справедливістю: «Кант вперше виключно конкретно позначив справедливість як моральну і правову. На його думку, правова справедливість повинна насаджуватися в суспільстві примусовим чином; тільки в цьому випадку можна розраховувати на здійснення й моральної справедливості... Кінцева мета юридичної (правової) справедливості – зробити можливим здійснення моральної справедливості, однак юридична справедливість повинна захищати, а не примушувати до моральної справедливості. Саме і тільки в умовах юридичної (правової) справедливості людина вільна здійснити моральну справедливість».

У [9] відмічаються загальні (схожі, спільні) риси права і моралі. Але разом з тим, норми права і норми моралі все ж відрізняються. Саме у цьому причина існування суттєво різного характеру відповідальності за порушень правил моралі і права. Так, на недотримання моральних норм реагують саме суспільство, його громадянські інститути, колективи. Але для забезпечення правових норм застосовуються ще й міри державного примусу.

У [10] теж підкреслюється різний характер відповідальності за порушення і різний порядок реалізації відповідальності: «Форми юридичної відповідальності, тобто, права та порядок її реалізації строго регламентовані законом. Але інший характер носить відповідальність за порушення норм моралі. Тут немає ні встановлених форм, ні чіткої процедури...».

Висновки з проведеного дослідження. Остаточні результати проведеного дослідження зводяться до таких основних висновків:

– введені такі нові й важливі поняття й їх зв'язок: «соціально-відповідальна людина», «соціально-невідповідальна людина» і «соціальна відповідальність людини» – перша не має відношення до будь-якої відповідальності;

– визначена сутність відповідальності як організація адекватності засобів покарань характеру порушень правил соціуму;

– обґрунтований зміст відповідальності, який включає два елементи (порушення правил і покарання за це);

– встановлено місце відповідальності (відповідальність тільки там, де виникають обов'язково два явища: порушення правил соціуму і покарання за це);

– доведений зв'язок відповідальності з правом і мораллю (настає суттєво різна відповідальність при порушенні правил моралі і норм права);

– з'ясовано, що за своєю природою відповідальність завжди *соціальна*, а за характером порушення правил і покарання за це – юридична, моральна, професійна, політична тощо.

Автори впевнені, що поглиблення рівня знань соціальної відповідальності сприятиме досягненню адекватності засобів покарання характеру порушення встановлених у соціуму правил.

Перелік посилань

1. *Відповідальність*: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%> (дата звернення: 24.09.2022).

2. *Відповідальність*: веб-сайт. URL: <https://www.wiki.uk-ua.nina.az/%> (дата звернення: 12.10.2022).

3. *Професійна відповідальність: сутність та структура*: веб-сайт. URL: <https://nauka.udpu.edu.ua/1-2-profesijna-vidpovidalnist-sutnist-ta-stuktura/> (дата звернення: 05.10.2022).

4. *Етика, мораль, моральність: походження термінів*: веб-сайт. URL: <http://www.etica.in.ua/etika-moral-moral-nist-pohodzhennya-terminiv/> (дата звернення: 05.10.2022).

5. *Мораль і Етика*: веб-сайт. URL: <https://sites.google.com/a/dokagroup.com.ua/dzerelo-znan/moral-i-etika> (дата звернення: 05.10.2022).

6. *Право* Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%> (дата звернення: 05.10.2022);

7. Євхутіч І.М. Мораль і право в системі соціальних уявлень та їх місце й роль у діяльності Національної поліції України: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 212 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/400/> (дата звернення: 05.10.2022).

8. Бабайлов В.К., Приходько Д.О. Визначення основних аспектів соціальної економіки. Економічні та безпекові виклики сучасного бізнес-середовища: колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., проф. Т. В. Полозової. Харків: ХНУРЕ, 2020. с. 56-65.

9. Калетник О.М. *Теоретико-правовий аналіз відмінностей права і моралі*: веб-сайт. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_1/ууууу/52.pdf (дата звернення: 05.10.2022).

10. *Право і мораль*: веб-сайт. URL: <https://studies.in.ua/krestovska-nm-teorija-derzhavy-i-prava/1534-125-129-pravo-moral.html> (дата звернення: 5.10.2022).

References

1. Responsibility [Vidpovidalnist], *Wikipedia*, available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%> (last accessed 24.09.2022).

2. Responsibility [Vidpovidalnist], *Wikipedia*, available at: <https://www.wiki.uk-ua.nina.az/%> (last accessed 24.09.2022).

3. Professional responsibility: essence and structure [Profesiina vidpovidalnist: sutnist ta struktura], available at: <https://nauka.udpu.edu.ua/1-2-profesijna-vidpovidalnist-sutnist-ta-stuktura/> (last accessed 05.10.2022).

4. Ethics, morality, moral: the origin of the terms [Etyka, moral, moralnist: pokhodzhennia terminiv], available at: <http://www.etica.in.ua/etika-moral-moral-nist-pohodzhennya-terminiv/> (last accessed 05.10.2022).

5. Morality and Ethics [Moral i Etyka], available at: <https://sites.google.com/a/dokagroup.com.ua/dzerelo-znan/moral-i-etika> (last accessed 05.10.2022).

6. Right Material from Wikipedia - the free encyclopedia [Pravo Material z Vikipedii – vilnoi entsyklopedii], *Wikipedia*, available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%> (last accessed 05.10.2022).

7. Yevkhutych, I.M. (2017). *Morality and law in the system of social ideas and their place and role in the activities of the National Police of Ukraine [Moral i pravo v systemi sotsialnykh uiavlen ta yikh mistse y rol u diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy]: monografiya*. Lviv: LvDUVS, 212 p.

8. Babailov, V.K., Prykhodko, D.O. (2020). Definition of the main aspects of the social economy. *Economic and security challenges of the modern business environment [Vyznachennia osnovnykh aspektiv sotsialnoi ekonomiky. Ekonomichni ta bezpekovi vyklyky suchasnoho biznes-seredovishcha]: monografiya*. Kharkiv: KhNURE, p. 56-65.

9. Kaletnyk, O.M. (2013). Theoretical and legal analysis of the differences between law and morality [Teoretyko-pravovyi analiz vidminnostei prava i morali],

available at: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_1/yyyyy/52.pdf (last accessed 05.10.2022).

10. Law and morality [Pravo i moral], available at: <https://studies.in.ua/krestovska-nm-teorija-derzhavy-i-prava/1534-125-129-pravo-moral.html> (last accessed 05.10.2022).

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 338.242; 316.334; JEL Classification: M14

Бабайлов В.К., Шершенюк О.М. ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ АСПЕКТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Поняття «Соціальна відповідальність» вперше введено ще Аристотелем. Саме Аристотелем сформульована концепція свободи волі, яка не спростована й до сьогодні і знаходить використання у теорії і практиці організації відповідальності. У неї визначений зв'язок відповідальності і свободи волі. Однак й досі існує різне трактування багатьох аспектів соціальної відповідальності. Як свідчить огляд літературних джерел, їх автори концентрують увагу в основному на визначенні неосновних, другорядних аспектів соціальної відповідальності. Розповсюджені й помилки у розумінні відповідальності: відповідальність зводять навіть лише до рис характеру людини. Існує ігнорування таких важливих аспектів відповідальності, як її сутність, зміст, місце існування, характер зв'язку з правилами моралі і права. А це веде не тільки до проблем теоретичного, але й практичного характеру, й, перш за все, до головної проблеми – неадекватності засобів покарання характеру порушення встановлених у соціумі правил. Аналіз останніх досліджень і публікацій щодо соціальної відповідальності привели авторів статті до висновку, що ця проблема практики не може бути вирішена без поглиблення рівня знань важливіших аспектів соціальної відповідальності. Для цього необхідно вирішити такі складові цієї проблеми, яка стає виключно *актуальною*: різне трактування соціальної відповідальності; відсутність визначення змісту, сутності і місця відповідальності, а також її зв'язку з правом і мораллю, як джерел ключових правил усіх соціумів. *Метою* статті й стало вирішення цих складових проблеми, що потребує визначення цих важливих аспектів відповідальності. Для її досягнення були поставлені такі *задачі*: визначити сутність, зміст, місце відповідальності; встановити характер зв'язку цих аспектів відповідальності з правом і мораллю; узагальнити отримані результати. *Методики дослідження*: огляд літературних джерел, історично-логічного Гегеля, 2С70, ВСО, індукція-дедукція, теорія методу Бабайлова. *Результати*: визначена сутність відповідальності як організація адекватності засобів покарань характеру порушень правил соціуму; обґрунтований зміст відповідальності, який включає два елементи (порушення правил, встановлених у соціуму, і організація адекватних ним засобів покарання); встановлене місце відповідальності (відповідальність існує тільки там, де виникають обов'язково два явища: порушення правил соціуму і організація адекватних засобів

покарання за це; доведений характер зв'язку відповідальності зі правом і мораллю (настає суттєво різна відповідальність при порушенні правил моралі і норм права); з'ясовано, що за своєю природою відповідальність завжди є соціальною, а за характером порушення правил і покарання за це існує юридична, моральна, професійна, політична відповідальність тощо. **Наукова новизна:** вперше визначена сутність відповідальності; обґрунтований зміст відповідальності; встановлене місце відповідальності; доведений характер зв'язку відповідальності з правом і мораллю; з'ясована соціальна природа будь-якої відповідальності. **Практична значимість:** саме поглиблення рівня знань соціальної відповідальності сприятиме досягненню адекватності засобів покарання характеру порушення встановлених у соціуму правил.

Ключові слова: соціум; правила; відповідальність; покарання; свобода; право; мораль; обов'язки; справедливість.

UDC 338.242; 316.334; JEL Classification: M14

Babaylov V., Shershenyuk O. DEFINITION OF THE MAIN ASPECTS OF SOCIAL RESPONSIBILITIES

Abstract. The concept of "Social responsibility" was first introduced by Aristotle. It was Aristotle who formulated the concept of free will, which has not been refuted to this day and is used in the theory and practice of the organization of responsibility. She has a certain connection between responsibility and freedom of will. However, there are still different interpretations of many aspects of social responsibility. As evidenced by the review of literary sources, their authors focus mainly on defining non-main, secondary aspects of social responsibility. Mistakes in the understanding of responsibility are also widespread: responsibility is even reduced to only the traits of a person's character. There is ignoring of such important aspects of responsibility as its essence, content, place of existence, nature of connection with the rules of morality and law. And this leads not only to problems of a theoretical, but also a practical nature, and, above all, to the main problem - the inadequacy of the means of punishment for the violation of the rules established in society. Analysis of the latest research and publications on social responsibility led the authors of this article to the conclusion that this problem of practice cannot be solved without deepening the level of knowledge of more important aspects of social responsibility. For this, it is necessary to solve the following components of this problem, which is becoming extremely urgent: different interpretations of social responsibility; lack of definition of the content, essence and place of responsibility, as well as its connection with law and morality, as sources of key rules of all societies. **The aim** of the article was to solve these components of the problem, which requires the definition of these important aspects of responsibility. To achieve it, the following **tasks** were set: to determine the essence, content, place of responsibility; establish the nature of the relationship between these aspects of responsibility and law and morality; summarize the obtained results. **Research methods:** review of literary sources, historical-logical Hegel, 2C70, VEO, induction-deduction, theory of Babailov's method. **Results:** the essence of responsibility is defined as the

organization of the adequacy of the means of punishment for violations of the rules of society; reasonable content of responsibility, which includes two elements (violation of the rules established by society and the organization of adequate means of punishment); established place of responsibility (responsibility exists only where two phenomena necessarily occur: violation of social rules and the organization of adequate means of punishment for it; proven nature of the connection of responsibility with law and morality (responsibility is significantly different in the event of violation of moral rules and legal norms); it was found out that by its nature responsibility is always social, and according to the nature of breaking the rules and the punishment for it, there is legal, moral, professional, political responsibility, etc. **Scientific innovation:** the essence of responsibility was determined for the first time; the justified content of responsibility; the place of responsibility was established; the nature of the connection of responsibility with law and morality is proven; the social nature of any responsibility is clarified. **Practical significance:** it is the deepening of the level of knowledge of social responsibility that will contribute to the achievement of the adequacy of the means of punishment for the violation of the rules established in society.

Keywords: society; rules; responsibility; punishment; freedom; right; morality; responsibilities; justice.

Відомості про авторів / About the Authors

Бабайлов Василь Кузьмич – кандидат економічних наук, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: super_super-kod@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1451-7222>. Моб. (050) 139-27-76.

Babailov Vasil – PhD, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Шершенюк Олена Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: sheralyona@gmail.com; ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0002-9959-2725>. Моб. (050) 151-30-09.

Shershenyuk Elena – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.